

УДК 323.173:351.858(477.61+477.62)

Події на Сході України крізь призму дослідження британського журналіста

Юрій БЕНДЕР

Магістр міжнародних відносин

Кембриджський університет

Елісон Річард Білдінг, 7 Вест
Род, Кембридж CB3 9DT

Сполучене Королівство

yuri.bender@ft.com

ORCID ID 0000-0002-3413-4117

© Бендер Ю., 2021

Українськомовний варіант цієї статті став вислідом захищеної в Кембриджському університеті (Велика Британія) дисертації на ступінь магістра міжнародних відносин британським журналістом українського походження Юрієм Бендером. Дисертація виконувалася під керівництвом доктора Рорі Фінніна — доцента катедри українознавства Кембриджського університету.

Автор досліджує події на Сході України, що призвели до відокремлення так званих Донецької Народної Республіки та Луганської Народної Республіки та їхні подальші спроби функціонувати як окремі автономні регіони.

Дослідження це зроблене не стільки на основі аналізу значного масиву наукової літератури, що з'явилася у світ на Заході за останні роки, а передусім за результатами власних кількох поїздок автора на східні терени України до й після початку російсько-української війни.

Неможливість відвідати самопроголошені державні об'єкти, так звані ДНР і ЛНР, унеможливила проведення бесід у контрольованих неурядовими організаціями районах, за винятком телефонних розмов. Однак автор провів понад 40 напівструктурованих інтерв'ю з елітарними представниками, а також представниками широкої української громадськості. Особливий акцент був спрямований на «надання голосу» простим українцям, які позбавлені права голосу політичною та медіасистемою, у яких панують та домінують олігархічні інтереси. Ці голоси, деякі представлені в цій статті, матимуть вирішальне значення для визначення майбутнього України, так як вони сформували недавню й довгострокову історію.

Дослідження базується на вивченні впливу економіки та ідентичності населення, підкріплених зовнішньою політикою Москви в країнах «ближнього зарубіжжя». Ключові економічні чинники тимчасового відокремлення «автономних регіонів» відбувалися на тлі зміни ідентичності та елітарної поведінки. Вивчення цих питань є життєво важливим для визначення того, чи мають «республіки» довгострокове автономне майбутнє.

Події на Донбасі розглядається через теоретичні призми, включаючи «Дике поле» історика Гіроакі Куромії, оскаржуване олігархами, злочинними угрупованнями і політичними кланами; та євразійський «Хартленд» географа Халфорда Макіндера, що історично борювався та відстоював східні та західні держави.

Спіраючись на власні інтерв'ю, проведені під час неодноразових поїздок до України, автор прагне зробити свій внесок у дискусію щодо майбутньої траєкторії проблемних східних прикордонних територій України та пролити світло на їхнє недавнє минуле.

Ключові слова: Донбас, Донецьк, Луганськ, еліта, ідентичність, куркулі, ЛНР, ДНР, Махно, олігархи, воєнізовані форми, сецесія, сепаратизм.

EVENTS IN EASTERN UKRAINE THROUGH THE PRISM OF A BRITISH JOURNALIST'S STUDY

Yuri Bender

MSt, International Relations
University of Cambridge, Department of Politics
and International Studies
Alison Richard Building
7 West Road, Cambridge CB3 9DT
United Kingdom
yuri.bender@ft.com
ORCID ID 0000-0002-3413-4117

The Ukrainian version of this article is the result of a thesis defended at Cambridge University (UK) for a master's degree in international relations by a British journalist of Ukrainian descent Yuri Bender. The thesis was supervised by Dr. Rory Finnin, Associate Professor of Ukrainian Studies at the University of Cambridge.

The author examines the events in eastern Ukraine that led to the secession of the so-called Donetsk People's Republic and Luhansk People's Republic and their further attempts to function as separate autonomous regions (statelets).

This study is based not so much on an analysis of a large scope of scientific literature published in the West in recent years, but primarily on the results of the author's several trips to eastern Ukraine before and after the Russian-Ukrainian war.

The inability to visit self-proclaimed statelets, the so-called DPR and LPR, made it impossible to hold interviews in controlled by non-governmental organizations areas, with the exception of telephone conversations. However, the author conducted more than 40 semi-structured interviews with elites as well as members of the general public, with particular emphasis on 'giving voice' to ordinary Ukrainians disenfranchised by a political and media system dominated by oligarchical interests. These voices, several of them featured in this article, will be crucial in determining the future of Ukraine, just as they have shaped recent and long-term history.

The research is based on a study of the impact of the economy and the identity of the population, supported by Moscow's foreign policy in the "near abroad" countries. The key economic factors of the temporary separation of the "statelets" took place against the background of changes in identity and elitist behavior. The study of these issues is vital in determining whether "republics" have a long-term autonomous future. The reality is that nowadays migrants are increasingly leaving Donbas instead of entering. The most enterprising and educated citizens, who demonstrate the strongest manifestations of identity — the very type needed to create an effective state — are more likely to leave.

The events in Donbas are viewed through theoretical prisms, including the "Wild Field" by historian Hiroaki Kuromiya, challenged by oligarchs, criminal groups, and political clans; and the Euro-Asian "heartland" of the geographer Halford Mackinder, who historically fought and defended the eastern and western states.

Based on his own interviews conducted during repeated trips to Ukraine, the author seeks to contribute to the discussion on the future trajectory of Ukraine's troubled eastern border areas and shed light on their recent past.

Keywords: Donbas, Donetsk, Luhansk, elite, identity, kulaks, LPR, DPR, Makhno, oligarchs, paramilitary forms, secession, separatism.

Вступ

*Це місце викрадене і зражене,
шумні вулиці розчиняються
в смертельній північній бурі.*

*Колись, це було місто,
але тепер — це в'язниця гібридної ненависті.
(Середа, 2016).*

Ця гостра поезія журналіста з Донецька, Олександра Середи описує, чому він був змушений втекти з рідного міста після того, як будівлі місцевої адміністрації були захоплені озброєними проросійськими групами, які представляли інтереси та наміри сепаратистів. Багато таких як Олександр, хто оселився в сусідніх містах під контролем українського уряду в Києві, поділяють його думку про те, що Донецьк був «викрадений і зражений». Проте інші східні українці по-різному ставляться до умов у районах Донецької та Луганської областей України (адміністративних регіонів), які зараз проголошені «Донецькою народною республікою» (ДНР) та «Луганською народною республікою» (ЛНР). За даними Українського кризового медіацентру, ці самопроголошені державні утворення є центром триваючої війни між українськими військовими, російськими та проросійськими бойовиками, які безпосередньо впливають на 3,5 відсотки території України. Останні повідомлення з Білорусі стверджують, що в Мінську діяли воєнізовані формування Донбасу.

В Україні також звучать різні думки щодо того, чи варто Києву намагатися реінтегрувати Донбас, надаючи йому «особливого статусу», або дозволити сепаратистським утворенням укріпитись. Відповідні виклики, які стоять перед президентом Володимиром Зеленським у 2020 році, включають боротьбу з розповсюдженням Covid через кордони, мілітаризацію Росією Азовського моря та появу суперечливого проросійського опозиційного політика та медіамагната Віктора Медведчука як самопроголошеного посередника миру.

Історична довідка

Такі розбіжні погляди свідчать про складність та різноманітність українського Донбасу («Донецький басейн»), центральною частиною якого є Донецьк та Луганськ. Дім для 6,5 мільйона з 45,4 мільйонів населення України, на початку 2014 року, також Донбас складав 16 відсотків національного ВВП (Kirchner & Giucci, 2014).

Незважаючи на узагальнення та порівняння західних ЗМІ про примітивний, схильний до Росії іржавий пояс, охоплений радянською ностальгією, Донбас важко класифікувати. Донедавна, густонаселена, індустріально розвинена та важлива як у фінансовому, так і

в геополітичному плані, ця загадкова, багата на ресурси прикордонна територія далека від однорідності в етнічно, культурно чи соціально-економічному руслі. Різноманітність Донбасу завжди історично підживлювала політичні суперечки між Києвом та Москвою, що призводило до непростих відносин з обома регіональними центрами влади.

Донбас виник як надсила дев'ятнадцятого століття, коли мільйони політичних та економічних біженців, які шукали роботу та більший дохід, стікалися до прикордонних регіонів з усієї Російської імперії та її меж. Але репутація цілини, що пропонує свободу та анонімність, де колись кочували козаки, змусила Москву ставитися до неї з підозрою задля збереження романтичних традицій вільного степу письменника Миколи Гоголя.

Упродовж усього жорстокого режиму Йосипа Сталіна, непокірний анклав надавав притулок «безправним, ізгоям, втікачам, злочинцям та іншим» (Кигомія, 1998, рр. 2–3). Зовсім нещодавно, у пострадянський період, докризовий період 2014 року, його сприймали як «анти-модерну спільноту, у якій домінує «кримінально-політичний» зв'язок тероризації мафіозних угруповань та політичних кланів» (Михненко, 2004).

Наслідки конфлікту

Донбас потрапив до заголовків світових газет у лютому 2014 року, після втечі до Росії тодішнього президента України Віктора Януковича, який сам був родом із Донбасу. Подальша анексія Криму Російською Федерацією передувала захопленню активів у Донецьку та Луганську незрозумілими та маловідомими бойовиками, які проголошували «Народні Республіки». З того часу цей період характеризувався запеклою, бурхливою ситуацією, коли цивільному населенню доводилося мужньо витримувати артилерійські обстріли та пронизливі, морозні зимові температури в переповнених житлових кварталах. На сьогодні, за даними ООН, кількість загиблих під час конфлікту на Донбасі перевищила 13 тисяч осіб, у тому числі кілька тисяч мирних жителів. Сотні зниклих безвісти осіб утримувалися «без зв'язку із зовнішнім світом», водночас спостерігачі Організації Об'єднаних Націй не мали доступу до «пенітенціарних установ і об'єктів попереднього ув'язнення» в районах, контрольованих збройними групами, і в середньому 25 тисяч осіб щодня страждають від «надмірних обмежень свободи пересування через лінію розмежування», яка розділяє сім'ї та громади (UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, 2016). Багато громадян не мають води й опалення, що ще більш ускладнюється блокадою торгівлі через лінію розмежування, що ускладнює функціонування місцевої економіки.

Хоча я досліджував економічну стійкість ДНР і ЛНР у своєму ґрунтовнішому дослідженні, паралельно розглядалося питання про те, як множинна ідентичність їх населення — у тому числі українська, пострадянська, російська й регіональна — кристалізувалася в результаті цього конфлікту, що триває і як моніторинг мінливої лояльності може допомогти нам зрозуміти перспективи подальшої ескалації конфлікту або примирення.

Виклики дослідження

Зважаючи на природу конфлікту, це дослідження не було простим. ДНР і ЛНР не є міжнародно визнаними або захищеними територіями. Нездатність відвідати ці самопроголошені державні об'єкти унеможливила проведення бесід у контрольованих неурядовими організаціями районах, за винятком телефонних розмов. Хоча я регулярно відвідував Донбас до 2014 року. Натомість, були проведені бесіди на контрольно-пропускних пунктах на лінії розмежування під час конфлікту й обговорені питання транскордонної торгівлі в ході особистих і телефонних переговорів у Маріуполі й інших східноукраїнських містах із людьми, які перетинали контрольовані сепаратистами території. Хоча з початку конфлікту на цих територіях часто виявлялися регулярні й нерегулярні сили Російської Федерації (Czuperski et al, 2015; Kim, 2014), з огляду на обсяг цієї статті, я не можу повною мірою оцінити масштаби російської участі. Тому я буду розглядати конфлікт на Донбасі як триваючу спробу неузгодженого відділення (виходу), що визначається як «односторонній вихід із держави або частини її території й населення з волею до створення нової держави» (Christakis, 2012), але без згоди материнської держави. Я використовую термін «автономний регіон, мінідержава» для позначення «маленької держави, особливо тієї, яка тісно пов'язана або утворилася після розпаду більшої держави» (Lexico, n.d.). Як показує моє дослідження, економічна легітимність і стійкість цих «мінідержав» структурно неподільні й надмірно залежать від російського заступництва, не маючи жодного визначального почуття ідентичності.

Упродовж кількох поїздок до України у 2016 році, я провів понад 40 напівструктурованих інтерв'ю з елітарними представниками, а також представниками широкої громадськості. Особливий акцент був спрямований на «надання голосу» простим українцям, які позбавлені права голосу політичною та медіасистемою, у яких панують та домінують олігархічні інтереси. Ці голоси, деякі з яких представлені в цій статті, матимуть вирішальне значення для визначення майбутнього України, так як вони сформували недавню й довгострокову історію.

Вічно оспорюваний «регіон»

Концептуальні рамки «дикого поля», схильного до боротьби за вилучення ресурсів, злочинність та політичне оскарження, є центральними у творчості Хіроакі Куромії, найвидатнішого міжнародного вченого регіону Донбасу. Будучи західною частиною Євразійського степового пасовищного поясу, що з'єднає Китай через Центральну Азію й Україну з Угорщиною, («дике поле») утворило «природні ворота в Європу для послідовних хвиль кочових вершників із Середньої Азії» (Myhnenko, 2004, p. 5). За цей величезний, відкритий і важко контрольований степ протягом століть воювали слов'яни та кочові народи, включно з тюркомовними печенігами та кіпчаками, а слідом за ними татари і, врешті-решт, запорізькі козаки, які жили з полювання, рибальства, сільського господарства, торгівлі та традиційного грабунку (Kuromiya, 1998, p. 35).

Історичні документи показують, що влада ледве втримує верховенство над Донбасом під час навмисно викликаного голоду та сталіністського терору 1930-х років, коли українських, грецьких та німецьких фермерів «розкуркулювали», депортували й заміняли росіянами, що призвело до «вибухової» етнічної напруженості (Kuromiya, 1998, p. 196). Росіяни й українці регулярно обмінювалися етнічними образами, сперечаючись щодо того, якою мовою розмовляти. Водночас це призводило до кулачних і ножових бійок серед шахтарів. Те, що ця напруга може бути посилена глобальними та регіональними державами, вперше було задокументовано академічно в 1904 році. Контроль над українським степом був ключовим для уявлення географа Халфорда Макіндера про євразійське серце, «стиснуте між двома тисками» азіатських вершників та морських вікінгів. Він передбачив, що регіон буде постійно оскаржуватися геополітичними суперниками, очікуючи, що врегулювання Російською імперією тодішньої безплідної степової землі України спричинить швидку, інтенсивну індустріалізацію, чому сприятиме поширення концентрованої залізничної мережі (Mackinder, 1904/2006, pp. 35–37).

Предбачені Макіндером конфронтації і зміна альянсів між військовими союзами, спроби послабити довгостроковий контроль Росії над євразійською землею, найбільшою мірою були втілені в Донбасі, що представлено конфліктами 1917, 1941 і 2014 років.

Вчені додали етнічні та релігійні аспекти до пострадянських регіональних досліджень, при цьому Донбас розташований на схід від «найважливішої лінії поділу Європи», що за словами Семюеля Хантінгтона, «відокремлює більш католицьку Західну Україну від православної Східної України». Хантінгтон стверджує, що «оксамитова завіса» культури замінила ідеологічну залізну завісу (Huntington, 1993/2006, p. 139). Ця перспектива «зіткнення цивілізацій», яку про-

пагують російські ідеологи та західні ЗМІ, не є корисною для вивчення регіону, ігноруючи місцеву та регіональну особливості. Дана тема використовується Росією та її напіввоєнізованими посередниками, позиціонуючи конфлікт як релігійне протистояння.

Насправді православна церква була сильнішою на заході України, ніж на Донбасі (Wilson, 1997, р. 91). Навіть Сталін не зміг приборкати протестантські й баптистські організації, які поширювали антирадянські листівки на Донбасі 1948–50 рр. «Промислові робітники становили ядро баптистських груп», серед яких багато ветеранів війни (Kugomiya, 1998, р. 318).

Це суперництво цивілізацій не може достеменно пояснити, чому досить русифіковані східні промислові міста Запоріжжя, Дніпро й Харків були менш вразливими до сепаратистських інтриг, не дивлячись на добре забезпечені ресурсами спроби підтримуваних Росією суб'єктів повалити місцеві органи влади. З цього можна зробити висновок, що певні чинники в Донецьку та Луганську стимулювали сепаратистські тенденції. Справжня проблема, яка саме й дала тріщину, виявилась ідеологічною, і саме цю теорію Хантінгтон хотів спростувати. Ні модерністські ліберальні перспективи радянського підкорення націоналізму (Gellner, 1997, р. 86), ні марксистські погляди про те, що «страх та примус» не перешкоджають етнічній та громадській напруженості перетворюватися на насильство (Hobsbawm, 1990, р. 168), адекватно пояснюють узгоджені спроби 2014 року, спровокувати відокремлення Донбасу та їх наслідки. Відсутність застосування цих теорій свідчить про зовнішнє залучення, а саме з боку Росії.

Із моменту здобуття Україною незалежності 1991 року етнічна напруженість була рідкістю, за винятком російських поселенців у Криму, які регулярно стикаються з корінними кримськими татарами, котрі після Сталінської депортації 1940-х років повертаються додому (Pohl 2000). Українська етнічна приналежність ніколи не була вимогою громадянства, виховуючи переконання, що ця величезна територія не може існувати як унітарна держава, не будучи населеною різними етнічними групами. Тому корисніше оцінювати соціально-економічні, ідеологічні та регіональні, а не етнічні розколи (Nemyria, 1999, pp. 80–83). Ми бачили з недавньої української історії, що вони виявилися більш схильними до того, щоби кинути виклик державі, що складається з багатьох регіонів з окремими ідентичностями, які ніколи раніше не існували спільно в одній країні.

Еліта та організована злочинність

Є історія існування еліт, пов'язаних із найбільш промислово розвиненими, густонаселеними містами України, Донецьком та Луганськом, які мають політичну вагу. Отримавши привілейовану кар'єру

в Москві, чиновники Радянської Комуністичної партії з Донбасу, включно з Микитою Хрущовим та Климентієм Ворошиловим, змогли домовитися про підвищення рівня заробітної плати для свого рідного регіону. Цю традицію продовжили в Україні після здобуття незалежності політики, які утворили угруповання «Відродження регіонів» та «Регіони України» для представництва інтересів еліти (Sasse, 2002, р. 74), часто пов'язані з організованою злочинністю.

Донецький клан, очолюваний Рінатом Ахметовим, був найпотужнішим економічним групуванням України на момент революції 2014 року. Те, як Ахметов узявся контролювати «дике поле» як свою особисту вотчину, виявилось центральним у траєкторії Донбасу та геополітичних статках незалежної України.

Поглинання цими силами спочатку Донбасу, а пізніше й центральної адміністрації України можна ефективно розглядати через призму суспільствознавства, ставлячи перевагу та панування регіону в історичний контекст. Варіанти економіста Альберта Хіршмана «Вихід, голос і лояльність» пропонують громадянам або державам вибір проявити «лояльність» або патріотизм до своєї організації, якщо вони задоволені лідерами; «вийти» зі своєї фірми, держави чи національної групи, якщо невдоволені; або «голосові» скарги для тиску на лідерів, якщо «вихід» буде недоступним (Hirschman, 1970). Відповідно до статті Влада Михненко, професора Оксфордського університету, який родом із Донецька, що була опублікована 2004 року, розвиток Донбасу як ідейної спільноти можна проаналізувати через три історичні епохи, що відображають ці етапи: Російська імперія; Більшовицьке правління та великий терор Сталіна й посткомуністичні перетворення.

«Вихідний етап» асоціюється з одним із найбільш харизматичних лідерів, вихідців із Донбасу, українським анархістом Нестором Махно (1888–1934), який очолював селянську Революційно-повстанську армію під час Громадянської війни в Росії 1917–1922 рр., воюючи з низкою місцевих та іноземних держав. Ця ідея ворогуючих суперників має величезну актуальність сьогодні, серед великої кількості олігархів, лідерів партизан і кримінальних босів, які намагаються домінувати в легкозаймистих кварталах ДНР та ЛНР.

«Лояльність» Михненко ототожнює з жорстокістю через насильницьку трансформацію Сталіним нестабільного Донбасу на промисловий, радянський оплот в образі місцевого шахтаря, що ламає норми, Олексія Стаханова (1906–1977). Після того, як у 1932–33 рр. мільйони селян загинули від голоду (Plokhy, 2015, р. 349), щоби знищити глибоко вкорінену народну культуру українського села, яка забезпечила суперницьку структуру влади комуністичній владі, Сталін накинувся на мешканців Донбасу, винищивши «ворогів народу», включаючи

духовенство православної церкви, «націоналістичних девіаціоністів», троцькістів та «зрадників», розстрілявши 30 000 лише в Сталінській області в 1937–38 роках. На Донбас припала третина смертних вироків, але це лише 16% населення України (Kuromiya, 1998, pp. 245–257). Це уявлення про прихованих ворогів із таємною ідентичністю ефективно застосовують воєнізовані лідери в сучасному Донбасі, стверджуючи, що в їхні державні утворення проникли уявні вороги націоналістичних партизан «Правого сектору».

Ці роки тривалої радянської «лояльності», як стверджує Михненко, тривали до періоду перебудови, започаткованого Михайлом Горбачовим, Генеральним секретарем Комуністичної партії Радянського Союзу, коли вугледобувники Донбасу показали свій «Голос» у 1989 році з 500-тисячним страйком, що прискорив незалежність України та сформував нове громадянське суспільство. Михненко модифікує теорію Хіршмана, додаючи остаточну стадію «захоплення» Донбасу місцевими елітами, пов'язаними з тодішнім губернатором Донецька Віктором Януковичем. Дії шахтарів були відповіддю на 80-відсоткове падіння реальної заробітної плати на тлі незадоволення робітників безтурботною Москвою, яку замінив як зовнішній центр влади не менш неосвічений Київ.

Таке використання поведінкової науки дозволяє нам потенційно намітити деякі майбутні тенденції на Донбасі. У всякому разі, проникливий аналіз Михненка недооцінив «Голос» Донбасу 1989 року, настільки вражаючий, що «вихід» із Радянського Союзу створив майданчик для наступного «виходу» з України. Так само він, можливо, переоцінив економічний успіх «поглинання», спровокованого корумпованою, злочинною та жадібною адміністрацією, яку врешті-решт знищить гнів її підданих, тоді як деякі ключові прихильники зіграють у карту сепаратистів, щоби врятувати себе.

Донбас, як стверджує Куромія, завжди забезпечував «вихід» або притулок для «куркулів», які втікали із села після позбавлення прав на жорстоку колективізацію Сталіна, священників та віруючих, що уникали релігійних переслідувань, політичних активістів, які прагнули влитися в анонімне індустріальне суспільство та злочинців, які уникали правосуддя або викинута туди державою як дешева робоча сила (Kuromiya, 1998, pp. 4, 40, 336). Вкрай вибірковий погляд на цю клаптикову ковдру співіснуючих ідентичностей проник в українську психіку, зосереджений на потенційно сепаратистській, насильницькій глибинці, що приховує поза законами, описаний Костянтином, 41-річним київським таксистом, чий дід працював на Донбасі.

... радянська адміністрація привозила на Донбас людей — алкоголіків, наркоманів, кримінальних мафіозі, які не були потрібні в іншому місці, тому що на шахтах не вистачало робітників. Вони звільняли людей із

в'язниць, з міст на території Росії та відправляли їх на схід України. Через п'ятдесят років цей контингент тепер інтегрувався в суспільство, і повстання відбулося із сімей тих людей, які крадуть, вбивають і повстають проти всього (Konstantin, 2016).

Війни угруповань у регіоні допомогли сформувати політичні та економічні моделі України, пов'язуючи організовану злочинність із політичним істеблшментом. Так стверджує британський академік Тарас Кузьо, досліджуючи вбивства, які призвели до інтеграції кримінальної та політичної еліти за часів губернатора Донецька та дворазового злочинця Віктора Януковича у 1990-х роках. Переїхавши до Києва після інавгурації Президента у 2010 році, структура «Сім'я», побудована Януковичем, дозволила контролювати олігархів. Кузьо припускає, що Президент володів половиною активів Ріната Ахметова, підтверженого в 1999 році Міністерством внутрішніх справ як керівника організованої злочинної групи «Люксовська група». Це забезпечило лояльність його багаторічного партнера, найзаможнішої людини України на час революції Євромайдану 2014 року (Kuzio, 2014, pp. 196–197).

Цей привид історичної ролі організованої злочинності в переході Донбасу до ринкової економіки продовжує переслідувати сьогоднішні непідконтрольні уряду території. Центральна теорія Кузьо полягає в тому, що бандитська та авторитарна поведінка Партії регіонів створила підставу для вбивства урядом до 100 протестувальників, які повстали проти Януковича в Києві у 2014 році, оскільки її лідери були вихідцями з кримінальної культури, а протест загрожував їх бізнес інтересам. «Сім'я» кримінальних авторитетів, інтегрованих та об'єднаних у політичну партію, не тільки здійснювала рейдерські атаки на корпорації, вимагаючи 50-відсоткового скорочення для бізнес-партнерів президента, а й допомагала насильницьким сепаратистам підбурювати Донецьку область із весни 2014 року, що призвело до її відокремлення (Kuzio, 2014, pp. 196, 199).

Попередні адміністрації були більш вправними в управлінні регіональним різноманіттям України, і президент Кучма тимчасово нейтралізував вимоги шахтарів Донбасу, які страйкували в 1993 році. Але рівновага була хиткою та нестійкою, і Гвендолін Сасс, професорка порівняльної політики в Коледжі Нуффілд, Оксфорд, попередила у 2002 році, що політики мають чітко усвідомлювати існування своєї країни як регіоналізованої унітарної держави (Sasse, 2002, pp. 84–86, 94).

Небезпека виникла, коли амбітні еліти почали обговорювати федералізацію, що зараз є ключовою вимогою Росії в мінських мирних переговорах. Антифедералістичний консенсус, який раніше об'єднував українські еліти на національному рівні, які пов'язували федералізм з етнолінгвістичними розколами та зміцненням російських регіонів

на сході країни, стверджувала Сасс, пропонуючи ознаки труднощів, що виникли після революції 2014 року: «Остаточний страх полягає в тому, що Україна може бути розірвана центробіжними тенденціями в її прикордонних країнах на заході, сході та півдні» (Sasse, 2002, с. 82).

Зрештою, Ахметов зробив економічний розрахунок, повернувшись спиною до політичного чемпіона свого клану — Януковича, який відмовився підписати торговельну угоду ЄС, вважаючи за краще співпрацювати з конкуруючими російськими силовими структурами влади. Вадим Карасьов, політичний коментатор та колишній радник президента РФ, який мав тісні зв'язки з Партією регіонів, вважає, що:

Протести фінансуються олігархами. Сьогодні вони не хочуть Путіна чи Митного союзу, і вплив Сім'ї [інтересів організованої злочинності, зосередженої навколо президента Януковича] лякає їх. Олігархи не дуже люблять ЄС, але Путіна вони люблять ще менше. Опозиція Януковичу — єдина гарантія продовження правління олігархів, які розуміють, як Путін зубожіє Україну (Karasyov, 2013).

Два табори: низовий конфлікт проти «штучного сепаратизму»

Останні дослідження щодо конфлікту на Донбасі та окремих питань відокремлення включають та розглядають два широкі табори. Перший окреслює справжні сепаратистські рухи, що реагують на події «Євромайдану» 2013–2014 років, формують незалежні державні органи, що підтримуються на місцевому рівні, викликаючи «громадянську війну». У другому, прихильники та захисники «штучного сепаратизму» вимагають захисту інтересів вітчизняної еліти та іноземних гравців, а не автономних амбіцій мешканців регіону, активних подій і того, що самопроголошені республіки не можуть вижити без підтримки іноземної влади.

У першій групі Іван Катчановський стверджує, що проголошення державних утворень «ДНР» та «ЛНР» є результатом спонтанних проявів сепаратизму, що реагує на насильницьке повалення проросійських лідерів України, ініційоване «радикально-націоналістичними та неонацистськими організаціями та футбольними ультрас, які утворили «Альянс Правого сектору (Katchanovski, 2014, р. 8). Враховуючи, що «добровольці та найманці прибули на Донбас із Росії», включаючи російських націоналістів, неонацистів, російських козаків, чеченців, інгушів та осетин, які сформували збройні групи, подібні до тих, що очолював Ігор Гіркін (також відомий як «Стрелков»), який захопив міста Донецької області Краматорськ та Слов'янськ — він стверджує, що докази, що пов'язують конфлікт із прямим військовим втручанням Росії, були «спотвореними або навіть сфабрикованими».

Незважаючи на те, що Росія навчає та озброює бійців, керує політичними призначеннями на чолі «республік», Катчановський вва-

жає, що конфлікт відображає типову «громадянську війну». Його опитування, проведене Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) наприкінці квітня до початку травня 2014 року, показує, що 54% жителів Донбасу підтримували «сепаратизм», порівняно з незначною підтримкою в прикордонних регіонах, хоча це включає більшу автономію та федералізм на додаток до прямого відокремлення. Хоча багато громадян прагнуть деволуції з Києва, мало хто вимагав окремої держави або підконтрольної Росії держави. Тільки 8 відсотків підтримали регіональну незалежність. Навіть етнічні росіяни, які представляють майже половину жителів Донецька та Луганська, були рівномірно розподілені між підтримкою унітарної української держави та «різними сепаратистськими варіантами», такими як приєднання до Росії (18 відсотків) (Katchanovski, 2014, p. 16).

Документи, представлені колегами, канадськими вченими в Оттаві в грудні 2014 р., стверджували, що «вбивча й насильницька» революція в Києві походить від західноукраїнської націоналістичної ідеології та релігійного запалу, за підтримки північноамериканської української діаспори. Донбас логічно повстав проти націоналістичної, антиросійської риторики Євромайдану, стверджувала Хелена Мокрушина, її жителі вийшли на вулицю навесні 2014 року, оскільки їхні вимоги щодо російської як офіційної другої мови та тісного політичного союзу з Росією давно ігнорувалися. Вона називає повстання в Донецьку «низовим рухом», що веде до проголошення «ДНР», «спробою нового політичного та соціального проекту, що відображає ідеї та прагнення значної частини жителів Донецької області» (Mokrushyna, 2014).

Ці припущення слід поставити під сумнів. Незважаючи на те, що багато західних українців їздили на демонстрації до Києва, значна частина вбитих снайперами були вихідцями з Києва, Дніпра та Донбасу, ставлячи під сумнів теорію Острійчука про західноукраїнську змову щодо повалення президента зі Сходу. Подібним чином, наявність жменьки чорно-червоних прапорів ОУН не свідчить про те, що це шоу проводила радикальна Організація українських націоналістів. Мітингувальники, яких я зустрічав на вулицях Києва в листопаді та грудні 2013 року, включали відвідувачів із Сум, Луганська та Рівного, а також багато місцевих жителів. Хоча діаспори зазвичай грають роль у повстаннях, його уявлення про те, що революція не відбулася б без підтримки українців-експатріантів у Північній Америці, є лише прийняттям бажаного за дійсне. Фінансова підтримка олігархів, що повернулися спиною до Януковича, виявилася більш важливою.

Вагомі міркування про відмінності української ідентичності на Донбасі порівняно з іншими регіонами висловлює Мокрушина, але панівною риторикою Євромайдану була проєвропейська, продемо-

кратична і, отже, антипутінська, а не націоналістична та антиросійська, як вона стверджує. Більше того, прихильність Януковича до російської як другої державної мови та його близькість до російської влади вважають одним з основних аспектів її досліджень. Її уявлення про «ДНР» як справжній соціальний експеримент, підсилюваний масовими повстанськими діями, не витримує пильної уваги, так як навесні 2014 року на вулицях з'явилась лише невелика кількість людей, які підтримували сепаратизм, порівняно з набагато більшими проукраїнськими демонстраціями на Донбасі, відповідно до свідчень очевидців (Ryabchin, 2016; Biletskiy, 2016; Sereda, 2016; Chaban, 2016).

Інший вчений у цьому таборі Сергій Куделя, професор політології Університету Бейлор у Техасі, стверджує, що підрозділи самооборони Донбасу з'явилися наприкінці лютого 2014 року, задовго до прибуття лідерів російських угруповань, і повстанські дії охопили лише міста з менш ніж 20 відсотками носіїв української мови (Kudelia, 2014, р. 1). Перетворені десятирічним захисним правлінням донецького клану Януковича, мешканці відчули «емоції, обумовлені образою», спричинені різкою зміною режиму, що супроводжувалася розпадом Партії регіонів у поєднанні зі скасуванням закону, що надає паритет російській мові з українською. Без внутрішніх керманічів зовнішнє втручання не призвело б до збройних заколотів та підконтрольних сепаратистам анклавів, стверджує Куделя. Його аналіз заслуговує розгляду, оскільки дезертирські еліти, які, за його словами, сприяли розпалюванню та підбурюванню повстанців, залучені до нинішніх сепаратистських адміністрацій. На відміну від інших науковців, він використовує етнолінгвістичні чинники у своєму аналізі, показуючи, що міста Донбасу, де більше 80 відсотків носіїв української мови залишаються під контролем уряду, пояснюючи непомітну підтримку сепаратизму.

Конкуруюча школа досліджень стверджує, що події на Донбасі не могли відбутися без політичного керівництва чи організації. Оскільки Партія регіонів — високоорганізована структура на Донбасі, яка розпадалася й не брала участі в створенні повстанських «республік», для Андреаса Умланда та колеги-дослідника Антона Шеховцова лише політики Москви мали політичну силу, можливості та ресурси, щоби повною мірою організувати розмах сепаратистського повстання.

Оприлюднені в березні 2014 року «Плівки Глазьева» показують, що ключовий радник Путіна Сергій Глазьев координує демонстрації сепаратистів у містах на південному сході України «для створення умов для маріонеткової держави Новоросія» (Umland, 2016). Плівки підтверджують конфлікт, ініційований Росією, незважаючи на те, що більшість науковців акцентують увагу на культурно-регіональних відмінностях України між регіонами русофонів та центром та за-

ходом країни. Російське керівництво, починаючи з лютого 2014 року, прагнуло анексувати Крим, розпалити заворушення в південних та східних українських провінціях та заохотити їх до відокремлення та створення держави Новоросія. Російська підготовка донецьких сепаратистів через Євразійський союз молоді з 2006 року свідчить про те, що повстання не було справжнім місцевим явищем (Umland & Shekhovtsov, 2015).

Але були залучені й інші сторони. Навесні 2014 року було «чудовим, наскільки вдало й раптово найбільш радянсько-ностальгічні верстви суспільства Донбасу змогли, здавалося б, самоорганізувати великий антиурядовий протест без особливої (офіційної) допомоги домінуючого регіонального донецького клану» (Umland, 2016). Умланд припускає, що тому російська влада була співучасником, але нехтує вирішальною роллю посткомсомольських мереж молодіжного крила, що фінансуються центральним урядом навіть під час проекту українізації президента Віктора Ющенка. У них працюють команди «працівників культури», які зазвичай навчаються на співаків та акторів, щоби навчати радянській історії місцевих дітей та організувати субсидовані канікули та поїздки на морські курорти. Їх робота пропагує альтернативну, регіональну, радянську ідентичність, описану Карлін, враженою 36-річною відвідувачкою з Карибського басейну до Луганської області у 2009 році:

Мої друзі провели мене на вшанування пам'яті російської революції в Палаці культури. Над сценою був український прапор, але все інше було радянським. Діти всіх міських шкіл були тут, щоби дізнатися про свою історію. Це відбувалося на фоні серії старих пісень та ретроспектив. Мер та всі місцеві великі чинуші були там та вітали таких приїжджих, як я, значками Леніна та серпом і молотом... Очільник розповів про розпад Радянського Союзу і про те, як шкодував про це. Більшість людей похилого віку в цій кімнаті були пов'язані ностальгією за радянським минулим. Було трохи сліз. Я з Тринідаду і Тобаго й пам'ятаю переворот, який ми мали в 1991 році, коли 118 мусульманських екстремістів захопили парламент, телеканал і тримали наші острови з вимогою викупу. Ось велика місцева зустріч колишніх комуністів в Україні з половиною міста, усе добре організоване. Якщо вони хочуть щось запустити, я не думаю, що ви можете з ними «тягатися» (De Bourg, 2017).

Ці центри та їх працівники відіграли певну роль у відділенні, вони функціонують і досі, і діють як клей, тримаючи ЛНР разом. Але, як зазначає Умланд, місцеві політики та високопоставлені особи, які брали участь у їхніх заходах, втікали — перейшовши на бік української влади, коли почався конфлікт. На зміну прийшли ультранаціоналістичні громадяни Росії, які очолили передбачувані повстання. «Оскільки політичне керівництво та ресурси були надані Москвою, для вступу

до повстання не було потрібно залучення регіональних знатних осіб» (Umland, 2016).

«Злам пошти Суркова», радника Путіна з питань політики щодо України та північно-грузинських республік (федеральних округів), Владислава Суркова, підтверджує використання Росією проксі-груп для ініціювання та маніпулювання конфліктом. Оріся Луцевич, менеджер Українського форуму в Chatham House (Королівському інституті міжнародних відносин), розміщує цю ініціативу в рамках більш широкої стратегії стимулювання «Русского мира», «Російського світу», плавного географічного та ідеологічного, консервативного коктейлю, спрямованого на протипагу західним ліберальним цінностям. Пропонуючи загальнослов'янську регіональну ідентичність із Росією в центрі євразійської цивілізації, концепція поєднує релігійний та економічний компоненти, використовуючи Православну Церкву та Євразійський економічний союз (ЄАЕС)-започаткований у 2015 році як альтернативний регіональний блок ЄС, перспективні аспекти — зниження цін на газ — як об'єднуюча сила.

Грунтуючись на використанні етнолінгвістичних зв'язків між російськомовними громадами, його промоутери цитують німецького філософа XVIII століття Джона Готфріда Гердера, пов'язуючи процес мислення з мовою: «Якщо за кордоном слід розвивати проросійський спосіб мислення, важливо інвестувати в зміцнення та укріплення російської мови» (Lutsevych, 2016, p. 14).

Мережа російських державних організацій в Україні сприяла федералізації та вела кампанію проти інтеграції до ЄС перед самітом ЄС 2013 року у Вільнюсі, стверджуючи, що це коштуватиме Україні 10 мільярдів доларів. Ще до цього саміту Путін готував сепаратистські повстання, щоби не допустити підписання Україною угоди про асоціацію ЄС із погрозою анексії східноукраїнських регіонів. Зачинники повстання співпрацювали з російським спецназом. Ігор Гіркін («Стрелков»), який зіграв подібну роль у війні за відокремлення Придністров'я 1992 року, лише нещодавно подав у відставку з посади офіцера російської розвідки. Російські уповноважені групи, включаючи Міжнародний євразійський рух на чолі з Олександром Дугінім, санкціонований Казначейством США за його роль у конфлікті на сході України в березні 2015 року (Lutsevych, 2016, pp. 23–29), постачали війська для ведення бойових дій на Донбасі та вербували найманців, яких називають «визволителями православних братів від фашистів».

Цей сепаратистський проект із Москви був «започаткований угрупованнями, пов'язаними з Кремлем, і підтриманий спеціальними силами безпеки Росії» з метою «дестабілізації країни та впливу на її подальший розвиток» (Lutsevych, 2016, p. 33). Показуючи, наскільки глибоко втягнута Російська держава в повалення адміністрацій Дон-

басу, джерельна база Умланда та Луцевича свідчить про те, що сили під проводом Москви також беруть участь у повсякденному управлінні «республіками».

Уроки заморожених конфліктів

Незважаючи на коментаторів, солдатів та цивільне населення, які описують російську окупацію Донбасу та політично коректну мантру серед українських чиновників на «тимчасово окупованих територіях», це не така класична окупація, як, наприклад, радянське захоплення Афганістану в 1979 році, де окупаційні держави відкрито створили керівні органи. Хоча моє дослідження вказує на чіткий контроль Москви над силовими структурами у двох анклавах, це є таємним та секретним, що робить визначення класичних термінів нерелевантними для цього проєкту. Донбас унікальний у багатьох аспектах. Його конфлікт усе ще «гарячий», зі змінною інтенсивністю. Незважаючи на незначне висвітлення в міжнародних засобах масової інформації, бійці та цивільне населення по обидва боки лінії поділу гинуть щотижня, ба більше — щодня. Характер конфлікту, частково окопна війна, у подібних примітивних умовах схожих до Другої світової війни, що ведеться в похмурому, негостинному степовому ландшафті, незмінному з 1930-х років, і частково високотехнологічних соціальних медіа та інтернет-пропаганді в поєднанні з партизанськими міськими вуличними боями на ранніх етапах, переносить Донбас на новий рівень панування в міжнародних відносинах.

Вчені часто приймають Донбас за «заморожений конфлікт», схожий на сусідні Придністров'я та Крим, які певною мірою відокремилися від пострадянських держав Молдови та України відповідно. Обидві ці території приймають велику кількість іноземних військ, не визнаються на міжнародному рівні та не ведуть бойових дій, тому їх конфлікти класифікуються як «заморожені». Однак деякі фактори, що впливають на ці території, мають значення для Сходу України, чому можна навчитися з історії Молдови.

Придністровськими сепаратистами 1991 року також керували лідери «нереформованих комуністів», імпортовані з інших частин колишнього Радянського Союзу. Вони досягли успіху не завдяки місцевій підтримці, а шляхом переведення 70 000 солдатів з 14-ї російської армії для підтримки місцевих воєнізованих формувань. Пропонуючи ще одну можливість для Донбасу, промислове виробництво, очолюване елітами, було перевершено контрабандою та організованою злочинністю після відокремлення (Roper, 2002, pp. 107–111). І Україна, і Молдова були охоплені суперництвом еліт на периферії. Місцеві жителі русофонів у Придністров'ї побоювалися, що переговори Кишинєва з Бухарестом можуть призвести до об'єднання з Румунією (Hughes

& Sasse, 2002, с. 26–27). Це спричинило в молдавському конфлікті етнічний та культурний виміри, що повністю відсутні в Україні.

Політекономія відокремлення

Загальноприйняті сценарії відокремлення, як правило, не такі, якими вони здаються, згідно з дослідженням Світового банку Пола Коллієра та Анке Геффлера з Центру вивчення африканської економіки Оксфордського університету. У той час як світова громадськість сприймає романтичні уявлення про відокремлення, передані «Голівудом та діаспорами» населенню в країнах, що розвиваються, міркування сепаратистів, які стверджують, що «квазіімперська влада відмовляє в праві на самовизначення», не повинні сприйматися за чисту монету.

Як стверджує їхнє дослідження, сепаратистські ідентичності, як правило, вигадуються або уявляються, а екстремальні гравці в політиці ідентичності часто не є справжніми членами груп, які вони представляють, — слугуючи цілям еліти, яка прагне підвищити свій фінансовий стан за рахунок зменшення податків, що сплачуються центральним органам влади. Зазвичай, рух набирає обертів у регіонах, де багато природних ресурсів, а повстанські організації вважають експорт первинних товарів постійними джерелами фінансування. Низькі регіональні доходи полегшують набір повстанських військ, одночасно послаблюючи спроможність уряду протистояти повстанцям. Усі ці чинники присутні в бойовиках на Донбасі.

Цей огляд літератури пропонує об'єктиви з географії, конфліктології, геополітики та суспільно-політичних наук для вивчення Донбасу та його контролю з боку повстанських та воєнізованих груп Росії. Дослідження еліт, які викликали відокремлення та продовжують брати участь в управлінні як українською, так і «відколеною» територією, також є важливим, як і частково кримінальна та насильницька історична культура цих анклавів. Проте, існує дефіцит літератури, що описує життя й мотиви простих українців. Collier & Hoeffler дають найкраще обґрунтування для першочергового дослідження поствідокремленого Донбасу, більш простого, ніж використання бібліотечних досліджень для створення висновків:

Цілі та спонукання, особливо коли вони є аморфною сумішшю романтизму та власних інтересів, краще розкриваються поведінкою, ніж вивченням політичного дискурсу, що включає як пропаганду, так і самообман (Collier & Hoeffler, 2002, p. 15).

Казки з економіки воєнного часу

Важко жити в Донецьку, але люди, які залишаються там під окупацією, не мають іншого вибору, і вони пристосовуються до життя в «республі-

ці», терористичному створінні. Вони звикають до комендантської години, радіють, коли немає стрілянини, коли в них є їжа та опалення, і коли ніхто з їхніх друзів не був викрадений владою (Чабан, 2016).

Будучи як підприємцем, так і прихильником незалежної України, заснованої на європейських цінностях, народжений у Донецьку Богдан Чабан не міг погодитися з авторитарними обмеженнями того, що він вважав нелегітимною «республікою». Чабан настільки ненавидів концепцію радянської «ДНР», що вперше організував масові проукраїнські протести, перш ніж створити збройний опір партизанів, щоби допомогти знищити інфраструктуру «ДНР».

Саме це поєднання патріотичної ідентичності плюс віри та заохочення в індивідуальній економічній діяльності — якості, якими володіють Чабан та його колеги, які врешті-решт покинули Донецьк, — необхідні ДНР та ЛНР для формування життєздатних державних утворень. Але хоча меншість громадян усе ж прагне створити бізнес, їм важко це зробити законно. Економічна інертність разом із загальною відсутністю лояльності до новостворених об'єктів — у яких відсутня справжня ідентичність, історія незалежності чи самоврядування — ускладнює відносини індивідів до самопроголошених державних утворень та ставить під сумнів їхню довгострокову автономію та сталість.

Зараз Чабан керує популярним кафе та культурним центром у самому серці портового міста Маріуполь. Проте багато жителів Маріуполя, таких як 54-річний таксист Женя, який раніше покладався на перевезення ділових людей до Донецька, скоригували свою діяльність, так як попередні маршрути та ланцюги поставок тепер перебувають під окупацією противника. Сьогодні Женя перевозить військових кореспондентів та представників міжнародних організацій із надання допомоги до сусідньої зони конфлікту.

Поділи тут є реальними та потенційно небезпечними для життя, з багатьма в спортивній військовій формі та зброєю, що викликає недовіру та взаємну підозру серед членів суспільства. Такі образи та лайки, як «Праві секи», пов'язані з нібито приналежністю до екстремальних українських націоналістичних ополченців «Правий сектор», або «сепаратюхи», сленгові для сепаратистів, регулярно розповсюджуються та використовуються, при цьому ніхто насправді не знає, хто є хто, і відчуття плінності між різними групами, характерні для середовищ воєнного часу.

Ці суспільні поділи не є несподіванкою чи новиною в Маріуполі, частини якого були окуповані ополченцями «ДНР», а в травні 2014 року, за словами багатьох, — російськими військами. Ці ополченці брали участь у вуличних боях із проукраїнськими силами. Поштовх утримати це стратегічне місто всередині України дав Сергій Тарута,

колишній бізнес-партнер Ахметова. Політичний діяч, що перетворився на олігарха, описує, як він мобілізував добровольців, координуваних інженерами для встановлення бар'єрів для захисту Маріуполя від «російського спецназу, великої танкової бригади та російської зброї та військових систем» (Тарута, 2017). Ця ініціатива була поєднана з «психологічним» проектом, щоби переконати мешканців міста, що їм буде краще під українським правлінням, аніж сепаратистським (Степаненко, 2017).

Женя з гіркою розповідає про те, як 30 сепаратистів опинилися в штаб-квартирі профспілок «Дім Профспілок» на центральному проспекті Ахімова, що охороняється місцевими пенсіонерами. Потім вони напали на місцевий відділ поліції, убивши дев'ятьох офіцерів. Він покладає провину на сепаратистів за те, що вони зруйнували колись процвітаючу регіональну економіку. Як і багато місцевих жителів, раніше прихильних до бачення Путіна про «Русский мир», він зараз ретельно вивчає всю упаковку, відмовляючись купувати або споживати їжу, вироблену в Росії. Конфлікт, зокрема вбивства російськими силами на його порозі, зміцнив його колись згасаючу українську ідентичність (Женя, 2016).

По той бік лінії конфлікту, підконтрольні Росії території також борються з місцевими ідентичностями. Коли в липні 2014 року літак МН17 Малазійських авіаліній був збитий ракетним комплексом «Бук» російського виробництва в межах ДНР, жителі сусідніх сіл «розмовляли українською мовою або сумішшю української та російської мови «суржиком»». Оскільки багато людей похилого віку регіону отримують гривневі пенсії з найближчих міст, що знаходяться під контролем українського уряду, примусове використання рублів ДНР не дає результатів. «Вони намагаються зачепити менталітет людей, які зараз живуть в іншій країні», — повідомляє західний журналіст в Україні. Але їх поштовхи та спонукання до магазинів із російськими продуктами чи продуктами місцевого виробництва дало негативний результат, оскільки місцеві жителі віддають перевагу смаку та інгредієнтам товарів українського виробництва (Western Journalist, 2016). Розповідь Кремля про пригноблену, російськомовну меншину, що перебуває у власній державі, просто не викликає довіри.

Більшість жителів Донбасу очікує, що їхні діти пойдуть до Росії чи інших частин України, щоби збільшити заробіток. Росія є найкращим місцем для діаспори, оскільки там зарплати вищі. Згідно з детальним опитуванням соціологині Гвендолін Сассе, більша частка (70 відсотків) переселеної української діаспори в Росії знаходить роботу на повну ставку, порівняно з 46 відсотками в Україні. Громадяни Росії отримують середньомісячний дохід у розмірі 500 доларів США проти 170 доларів в Україні. Цей змінений економічний статус

має великий вплив на ідентичність переміщених людей та сім'ї, які вони утримують.

Дві третини з одного мільйона переміщених до Росії осіб сприймають ДНР та ЛНР як належні Росії території, тоді як 96 відсотків із 1,8 мільйона біженців в інших частинах України розглядають території як невід'ємну частину України. «Приблизно половина переміщених осіб у Росії та Україні щоденно чи щотижня контактує з родичами чи друзями на окупованих територіях», — пише Сассе, навіть незважаючи на те, що в Росії зберігається сильна подвійна російська та українська «змішана ідентичність» (Sasse, 2017, pp. 1–7).

Такі, як Вера, діти та онуки якої покинули ЛНР з економічних причин, під час конфлікту відчують постійну зміну ідентичності, у різний час виражаючи спорідненість з Україною, Росією та Новоросією. Над цими конкуруючими національними ідентичностями виимальовується загальна радянська ностальгія. Ці літні жителі Донбасу, що ідентифікують себе із СРСР, почуваються політично зрадженими слабким українським керівництвом, що не в змозі зберегти та втримати країну разом, а також економічно через відмову російського Володимира Путіна від обіцянок вирізати сусідню економічно життєздатну державу Новоросія зі Сходу України. Цю концепцію російські ідеологи на державному телебаченні просунули до місцевих активістів, таких як Вера, організатор масових зборів у Луганську, використовуючи свої мережі часів комунізму:

Ми хотіли мати власну ідентичність, відокремлену від Москви та Києва, як це завжди було на Донбасі, і тепер «Новоросія» захоплювала народну уяву, розмовами про те, як Донецьк та ЛНР об'єднуються через два роки. Ми очікували, що до нас приєднаються Дніпропетровськ, Харків та Одеса, але їх також не допустили та не дозволили. Тепер мова вже не йде про Новоросію, і ми знаходимось ні в Україні, ні в Росії, а виходить, що ми самі по собі, з усіма закритими шахтами та заводами (Віра (Н), 2016).

Проблеми ідентичності на перший план

Концепція виразної української національної ідентичності вперше сформувалася на сході України (Szporluk, 1997, p. 89), саме той регіон, який Кремль вважає історично російським. Грунтуючись на міфі про волелюбне запорізьке козацтво, ця ідентичність згодом була привласнена Західною Україною. Дві традиції дуже різні: перша — відповідь на репресивний російський імперіалізм, друга — на польське панування (Sasse, 2002, p. 72). Незважаючи на політичну прихильність до національного будівництва після більшості голосів усіх українських регіонів щодо виходу із СРСР у 1991 р., поширеність багатьох ідентичностей заплутала чіткий напрямок. «Деякі з цих людей вран-

ці радянські, вдень росіяни, а ввечері українці — порядок може змінитися» (Szporluk, 1998, p. 317).

Це питання стало очевидним на початку ХХ століття, коли й українські націоналісти, і більшовицькі революціонери не зрозуміли, чому вони так мало просунулися в здобутті підтримки населення на Донбасі, де «люди ототожнювали себе з безліччю реальних та уявних громад», у тому числі були натхненними козаками про міфічний вільний степ, або «дике поле», «яке, у свою чергу, складало їх моральний всесвіт» (Kugomiya, 1998, pp. 64–65).

Прикладом цієї множинної ідентичності є Женя, 44-річний будівельник з Алчевська, що відколовся від Луганської області, син палких сепаратистів, чиї симпатії, як і його сестри, залишаються проукраїнськими, що відображає розбіжності між поколіннями. Він описує своє свято 2015 року в окупованому Криму:

Україна грала у футбол по телевізору, тому ми з друзями з Луганська розмістилися в барі готелю, щоби подивитися матч, але кримчани (місцеві жителі Криму) переключили канал. Ми українці, і хоча ми номінально підтримуємо уряд ЛНР, ми все одно хочемо підтримувати нашу футбольну команду, оскільки вона представляє нас та нашу національність. Кримчани цього не розуміють, оскільки багато з них є етнічними росіянами. Ми переключили телевізор назад до спортивного каналу й почали дивитися матч, але місцеві жителі почали називати нас такими іменами, як «фашист», поки не почалася повномасштабна «драка» (бійка) і все стало дуже неприємно. Жінка, яка керувала готелем, намагалася припинити бійку, бо хвилювалася, що її меблі розіб'ються, але вона послизнулася і зламала руку. Усі намагалися їй допомогти й почали вибачатися один перед одним за те, якими дурними вони були, кажучи: «Ми один народ!» Але в серці ми знаємо, що це не так. (Женя (N), 2016)

Хоча з часів проголошення незалежності України регіональне почуття приналежності зросло та зміцнилося, майже 70 відсотків донецьких респондентів, перш за все, ідентифікували себе зі своїм регіоном (Грицак, 2007, стор. 49), а українська ідентичність зміцніла на підконтрольній уряду території, після незаконної анексії Криму Росією 2014 року та подальшого східного конфлікту, опис Шпорлюка все ще застосовується до Донбасу, майже 20 років по тому.

Висновок

Доти, поки ідентичність Донбасу не буде перетворена на більш постійну ідентичність, приєднану до української держави, підтримка регіональних сепаратистів, ймовірно, триватиме. Уряд має встановити пріоритет щодо «завоювання» східних громадян через виявлення об'єднуючих історичних постатей, привабливих для всіх в Україні. Сассе висловлює потужні слова застереження українській держа-

ві, щодо розгляду майбутньої політики стосовно територій Донбасу, особливо щодо характеру зміни ідентичності.

Якщо навіть ті, хто пережив щось таке екстремальне, як відокремлення, передають змішану ідентичність, ці ідентичності ще ймовірно характеризуватимуть населення Східної України загалом. Українські політики мають пам'ятати про цю реальність, якщо хочуть реконсолідувати Українську державу зсередини (Sasse, 2017, p. 18).

Дослідницькі інтерв'ю Юрія Бендера

Biletskiy, Professor Volodymyr (2016, November 16). Lecturer in department of oil and gas, Poltava Technical University, Telephone interview. From the author's archive.

Chaban, Bohdan (2016, November 20). Owner of Izba Chytalna bar, Mariupol interview. From the author's archive.

De Bourg, Carlene (2017, March 20). Visitor to Donbass in October 2009.

Eyewitness account of October Revolution commemoration in Stakhanov, Luhansk Oblast, London interview. From the author's archive.

Genya (2016, November 20). Taxi driver, Mariupol interview. From the author's archive.

Karasyov, Vadym (2013, November 11). Political commentator in Ukrainian media, Kyiv Interview. From the author's archive.

Konstantin (2016, September 14). Taxi driver, Kyiv interview. From the author's archive.

Ryabchin, Oleksandr (2016, September 15). Ukrainian MP, Batkivshchyna Party, Kyiv Interview. From the author's archive.

Sereda, Oleksandr (2016, November 19). Journalist and interpreter from Donetsk, Zaporizhia interview, Ukraine. From the author's archive.

Stepanenko, Yevhen (2017, January 30). Ukraine National Guardsman, Special Operations co-ordinator and film-maker, London interview. From the author's archive.

Taruta, Serhiy (2016, November 16). Member of Parliament, Former Donetsk region Governor, Kyiv interview. From the author's archive.

Vera (N) (2016, September 12). Pensioner and community worker, Interview by phone from Stakhanov. From the author's archive.

Western Journalist (2016, November 16). Kyiv interview. From the author's archive.

Zhenya (N) (2016, September 18). Construction worker, Telephone interview from Alchevsk. From the author's archive.

(N) = Name changed at request of interview

REFERENCES

Christakis, T. (2012, March). *Secession*. Oxford Bibliographies. www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0001 [in English].

- Collier, P., & Hoeffler, A. (2002, December 23). *The Political Economy of Secession*. World Bank [in English].
- Czuperski, M., Herbst, J., Higgins, E., Polyakova, A., & Wilson, D. (2015). *Hiding in Plain Sight: Putin's War in Ukraine*. Atlantic Council of the United States. <http://www.atlanticcouncil.org/publications/reports/hiding-in-plain-sight-putin-s-war-in-ukraine-and-boris-nemtsov-s-putin-war> [in English].
- Gellner, E. (1997). *Nationalism*. Weidenfeld & Nicholson [in English].
- Hirschman, A. O. (1970). *Exit, Voice and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organization, and States*. Harvard University Press [in English].
- Hobsbawm, E. (1990). *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth and Reality* (2nd ed.). Cambridge University Press [in English].
- Hrytsak, Y. (2007). *Istoriia dvokh mist: Lviv i Donetsk u porivnialnii perspektyvi* [History of two cities: Lviv and Donetsk in a comparative perspective]. Ukraina Moderna [in Ukrainian].
- Hughes, J., & Sasse, G. (2002). *Comparing Regional and Ethnic Conflicts in PostSoviet Transition States*. In J. Hughes, & G. Sasse (Eds.), *Ethnicity and Territory in the Former Soviet Union: Regions in Conflict* (pp. 1–35). Frank Cass [in English].
- Huntington, S. P. (2006). The Clash of Civilisations? In G. O Tuathail, S. Dalby, & P. Routledge (Eds.), *The Geopolitics Reader* (2nd ed., pp. 136–144). Routledge. (Reprinted from *Foreign Affairs*, 72(3), pp. 22–49, 1993) [in English].
- Katchanovski, I. (2014, October 16–17). *The Separatist Conflict in Donbas: A Violent Break-up of Ukraine?* [Conference presentation]. Negotiating Borders: Comparing the Experience of Canada, Europe and Ukraine, Edmonton, Canada [in English].
- Kim, L. (2014, April 11). *The Battle of Ilovaisk: Details of a Massacre inside Rebel-Held Eastern Ukraine*. Newsweek. <http://www.newsweek.com/2014/11/14/battle-ilovaisk-details-massacre-inside-rebel-held-eastern-ukraine-282003.html> [in English].
- Kirchner, R., & Giucci, R. (2014, June). *The Economy of the Donbas in figures*. The Institute for Economic Research and Policy Consulting. http://www.ier.com.ua/en/publications/policy_briefing_series?pid=4489 [in English].
- Kudelia, S. (2014, November 6). *Getting to the Bottom on the Sources of the Donbas Insurgency*. PONARS Eurasia. <http://www.ponarseurasia.org/article/getting-bottom-sources-donbas-insurgency> [in English].
- Kuromiya, H. (1998). *Freedom and Terror in the Donbas: A Ukrainian-Russian Borderland, 1870s-1990s*. Cambridge University Press [in English].
- Kuzio, T. (2014). Crime, politics and business in 1990s Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*, 47(2), 195–210 [in English].
- Lexico. (n.d.). Statelet. In *Oxford English and Spanish Dictionary, Thesaurus, and Spanish to English Translator*. Retrieved April 15, 2017, from <https://en.oxforddictionaries.com/definition/statelet> [in English].
- Lutsevych, O. (2016, April 14). *Agents of the Russian World: Proxy Groups in the Contested Neighbourhood*. Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2016-04-14-agents-russian-world-lutsevych.pdf> [in English].
- Mackinder, H. J. (2006). The Geographical Pivot of History. In G. O Tuathail, S. Dalby, & P. Routledge (Eds.), *The Geopolitics Reader* (2nd ed., pp. 34–38). Routledge. (Reprinted from *Geographical Journal*, 23(4), pp. 421–444, 1904) [in English].

- Mokrushyna, H. (2014). *A Very Difficult Task of Reconciling Donbas and Euromaidan Ukraine: An Academic Viewpoint*. Truthout. <https://truthout.org/articles/a-very-difficult-task-of-reconciling-donbas-and-euromaidan-ukraine-an-academic-viewpoint/> [in English].
- Mykhnenko, V. (2004, April 13–18). *From Exit to Take-Over: The Evolution of the Donbas as an International Community* [Paper presentation]. The Politics of Utopia: International Communities as Social Science Microcosms, Uppsala, Sweden [in English].
- Nemyria, H. (1999). Regionalism: an underestimated dimension of state-building in Ukraine. In R. Sakwa (Ed.), *The Experience of Democratization in Eastern Europe* (pp. 72–90). Macmillan Press. https://doi.org/10.1007/978-1-349-14511-9_5 [in English].
- Plochy, S. (2015). *The Gates of Europe: A History of Ukraine*. Basic Books [in English].
- Roper, S. D. (2002). Regionalism in Moldova: The case of Transnistria and Gagauzia. In J. Hughes, & G. Sasse (Eds.), *Ethnicity and Territory in the Former Soviet Union: Regions in Conflict* (pp. 101–122). Frank Cass [in English].
- Sasse, G. (2002). The 'New' Ukraine: a State of Regions. In J. Hughes, & G. Sasse (Eds.), *Ethnicity and Territory in the Former Soviet Union: Regions in Conflict* (pp. 69–100). Frank Cass [in English].
- Sasse, G. (2017). The Displaced Ukrainians: Who are they, and what do they think? *ZOiS Report, 1*, 1–18 [in English].
- Szporluk, R. (1997). Ukraine: From an Imperial Periphery to a Sovereign State. *Daedalus, 126*(3), 85–119 [in English].
- Szporluk, R. (1998). Nationalism after Communism, Reflections on Russia, Ukraine, Belarus and Poland. *Nations and Nationalism, 4*(3), 301–320 [in English].
- Umland, A. (2016, November 25). *Glazyev Tapes: What Moscow's interference in Ukraine means for the Minsk Agreements*. Raam op Rusland. <http://www.raamoprusland.nl/dossiers/oekraïne/359-glazyev-tapes-what-moscows-interference-in-ukraïne-means-for-the-minsk-agreements> [in English].
- Umland, A., & Shekhovtsov, A. (2015, March 30). The Kremlin's anti-Western campaign and the European radical right and left. In *Panel discussion at the Ukrainian Institute, London*. Retrieved April 22, 2017, from http://ukrainianinstitute.org.uk/news_309/ [in English].
- UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. (2016, November 30). *Ukraine Humanitarian Needs Overview 2017 report*. <http://reliefweb.int/report/ukraine/ukraine-humanitarian-needs-overview-2017-enuk> [in English].
- Wilson, A. (1997). *Ukrainian Nationalism in the 1990s: A Minority Faith*. Cambridge University Press [in English].